

BASARABIA: PRELUDII LA MAREA UNIRE

Acad. Alexandru ZUB,
Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” –
Filiala Iași a Academiei Române

***Abstract.** Even if history is not always understood and interpreted as a linear continuity, with determinations pursued in time and space, it is certain that ideas and events often come in a way that leaves the impression that they are successive series, as the scholar A.D. Xenopol corroborated history as a science of facts in succession. In the series of such successive series falls the idea of Romanian unity.*

Considered in this key, the completion of the Romanian state unity in 1918 is the culmination of a large historical series, complex and long-lasting. As shown in the present study, the Unification of 1918 was a process with a long history, on its agitated and sinuous path took place first the Union of the Principalities (1859), then the integration of Dobrogea (1878), and as a culmination of the process, the completion of the Great Union, in 1918, by the vote of Sfatul Țării (The Country Council) on 27 March in Chisinau, by the decision of the General Congress of Bukovina on 28 November; to which, in just three days, on December 1, was added the decision from Alba Iulia of the Transylvanian Romanians for the union with the country.

Se consideră îndeobște că Marea Unire a fost doar un eveniment solemn, petrecut la 1 Decembrie 1918, când deputații români din Transilvania au votat, la Alba Iulia, actul istoric al Unirii cu Țara. În fond, era vorba de un proces care comportă o lungă istorie, pe traseul căreia, agitat și sinuos, a avut loc mai întâi Unirea Principatelor (1859), apoi integrarea Dobrogei (1878), iar ca o culminație a procesului, desăvârșirea Unirii, în 1918, prin votul Sfatului Țării de la Chișinău din 27 martie, prin decizia Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie, la care s-a adăugat, peste numai trei zile, hotărârea deja amintită a românilor ardeleni. Un asemenea proces reclamă atenție din partea istoricului sensibil deopotrivă la evenimential și la acumulările insidioase din laboratorul istoriei, acumulări ce implică adesea lunga durată. Unii consideră – cu deplin temei – că nu se poate înțelege Unirea din 1918 fără a evoca momentul când, la 6 mai 1600, Mihai Viteazul ocupa și tronul moldav, realizând astfel prima uniune a principatelor, sub titlul de „domn al Țării Românești și Ardealului și a toată țara Moldovei”.

Din complexul de „țări” ce structurau arealul etnocultural carpato-danubiano-ponctic, Moldova a avut, fără îndoială, destinul cel mai vitreg, fiind supusă la presiuni de tot felul, amputată, sfâșiată, părăsită, disputată, după cum spunea Dimitrie Cantemir, îna-

inte de a porni pe calea fără întoarcere a exilului: *Sed infidelis... tot violentas oppressiones terris Moldaviae intulit*, „dar păgânii... au ocupat prin forță pământurile moldave”, pe care Despot vodă și Gheorghe Ștefan, între alții, au voit să le recupereze. La ele se referea savantul domn în textul latin din 1711, motivând decizia de a se alia cu țarul moscovit¹. Rezultatul acelei acțiuni se cunoaște, ca și urmările ei în timp.

Începea, se poate spune, o epocă plină de inchietudini și suferințe pentru români, îndeosebi pentru cei din Moldova, mai expuși decât alții la incursiuni de jaf, apoi la drastice amputări teritoriale. Frecvențele războaie ruso-turce au bulversat și stors cvasi-ciclic românitatea est-carpatină, creând o stare de spirit specifică, frustrări și aprehensiuni pe măsură². De aceea, tocmai la est de Carpați au apărut, spre finele secolului XVIII, manifestări de tip palingenic, în spațiul eclezial, dar și în afara acestuia, evocându-se mari figuri ale trecutului și făcând din istorie o sursă a discursului identitar, în timp ce erudiții ardeleni apelau la argumente de aceeași natură pentru a-și întemeia demersurile regenerative. Bartolomeu Măzăreanu, Leon Lazăr (Asachi) și fiul său Gheorghe aparțin acestei mișcări, în care se regăsesc impulsuri iluministe, alături de respectul pentru tradiție, istorie, cultură națională. În chiar anul când imperiul țarilor se înstăpânea peste Moldova dintre Prut și Nistru, la 1812, G. Asachi scria poemul *La patrie*, ca un răspuns în plan ideatic, spiritual, cerându-le românilor să-și aducă aminte de „mândrul semn” al originii latine, de Dacia, de îndemnurile istoriei, ca de elemente sigure ale rezistenței în fața tăvălugului nivelator³. Costache Negruzzi era convins că fără unire „bine nu vom mai vedea”, în timp ce M. Kogălniceanu scotea revistele *Dacia literară* și *Arhiva românească* pentru a stimula „duhul național” pe teme lingvistic, literar, istoric, duh recognoscibil și în cursul de istorie deschis la Academia Mihăileană, în care, ca și la F. Aaron, românismul apărea ca o idee salutară⁴ – „Eu privesc ca patria mea – a ținut el să spună – toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria Moldovei întregi, înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania”⁵. O idee mai clară despre sensul înalt al unității de neam nu era posibilă. Peste câțiva ani, în plină mișcare pașoptistă, același luminos militant elabora, în refugiul său bucovinean, un „proiect de constituție pentru *România Unită*”, însă a trebuit să înlocuiască sintagma ultimă, din motive lesne de înțeles, cu *Moldova*. Cu toate acestea, în *Dorințele partidei naționale* el considera, tot atunci, *Unirea Moldovei cu Țara Românească* drept „cheia bolții, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național”⁶. În acest spirit va scoate ziarul *Steaoa Dunării*, ca organ al mișcării unioniste⁷, iar pe întâiul domn al Principatelor Unite avea să-l întâmpine, la 5 ianuarie 1859,

¹ Gh. I. Brătianu, *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*, Tritonic, București, 2004, p. 13, 215.

² Cf. A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra țărilor române*, Iași, 1980; ed. nouă, București, 1997.

³ Gh. Asachi, *La patrie*, 1812, în *Cântare României*, antologie de G. C. Nicolescu, ed. II, București, 1967, p. 67.

⁴ *Apud Gândirea social-politică despre Unire (1859)*, culegere de texte, București, 1966, pp. 26-33.

⁵ M. Kogălniceanu, *Opere*, I, București, 1946, pp. 647-648.

⁶ *Idem*, *Texte social-politice alese*, București, 1967, p. 154.

⁷ *Ibidem*, pp. 184-189.

cu urarea de a fi „omul epocii”, adică inspirat de ideile progresului, de patriotism, de abnegație⁸. I-a fost dat lui Kogălniceanu să se ocupe, ca ministru, de reformele menite a consolida Unirea, apoi de relațiile externe, pe timpul războiului de neamănare, când a ținut să spună, în Adunarea Deputaților, la 9 mai 1877, că „suntem o națiune vie”, capabilă a dovedi că are conștiința misiunii sale, ceea ce înseamnă „sacrificii pentru ca să păstrăm această țară și drepturile ei pentru copiii noștri”⁹. Peste câțiva ani, când la Iași se inaugura statuia lui Ștefan cel Mare, un alt militant a sesizat că din coroana voievodală lipseau două nestemate, pentru așezarea cărora la locul cuvenit trebuia să se mobilizeze noua generație, tocmai aceea care, la 1871, își asumase fără zgomot un proiect resurecțional.

Deși istoria nu poate fi înțeleasă ca o continuitate lineară, cu determinări lesne de urmărit în timp și spațiu, ideile și evenimentele se încatenează adesea într-un fel ce lasă impresia că e vorba de *serii succesive*, ca în teoria de acum un secol propusă de savantul A. D. Xenopol pentru a fundamenta istoria ca știință a faptelor de succesiune¹⁰. Între alte serii, el identifica una a unității românești, analizată anume pentru a-și convinge confrății că practică o meserie cu temeuri deopotrivă ideatice și „fenomenale”¹¹. În termenii săi, ar fi vorba de o serie care începuse cu mult înainte de 1859 și se va prelungi după momentul când scria *Domnia lui Cuza Vodă* (1903), oarecum și pentru a-și verifica presupuzițiile teoretice¹². Privită în această cheie, desăvârșirea unității noastre de stat constituie momentul culminant al unei mari serii istorice, una complexă și îndelungă, descrisă până la un punct chiar de autorul acelei teorii¹³ și analizată metodologic de alții¹⁴.

Istoricii nu au prea mari dificultăți să admită ideea că România trebuie gândită ca o serie de realități plurale, diferite nu numai de la o epocă la alta, dar și înlăuntrul fiecăreia, cu note specifice de care se cuvine a lua seama în analizele propuse¹⁵. Moldova de sub Carpați nu e totuna cu Moldova de pe Nistru, cea mereu expusă la invazii și tocmai de aceea întărită prin cetăți și vegheată cu râvnă defensivă de oamenii domniei¹⁶.

Dezmembrarea statului, se știe, s-a făcut mai întâi de către turci, când au cucerit cetățile de margine, pe care domnii Moldovei, începând chiar cu Ștefan cel Mare, nu le-au mai putut apăra. Proiectele de recuperare, concepute de unii domni, n-au izbutit și nu aveau cum să reușească în condițiile geopolitice date. A venit apoi dezmembrarea produsă de austrieci, pe seama nordului moldav, la 1775, iar la 1812 anexarea părții de la est de Prut.

⁸ *Ibidem*, pp. 217-218.

⁹ *Ibidem*, pp. 316-317.

¹⁰ A. D. Xenopol, *La Théorie de l'histoire*, Paris, 1908; ed. rom., *Teoria istoriei*, București, 1997, pp. 305-321.

¹¹ *Idem*, *Le règne du prince Alexandre Ioan I Couza traité d'après la méthode des séries historiques*, în *Revue de synthèse historique*, VII, 1906, pp. 5-15.

¹² *Idem*, *Scrieri sociale și filozofice*, București, 1967, pp. 348-357.

¹³ *Idem*, *Domnia lui Cuza Vodă*, I, Iași, 1903, prefața.

¹⁴ Z. Lăteș, *Seria istorică xenopoliană între teorie și aplicație*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Iași, XVIII, 1981, pp. 519-531.

¹⁵ Cf. K. Hitchins, *The Identity of Romania*, București, 2003, pp. 15-18.

¹⁶ Gh. I. Brătianu, *La Moldavie et ses frontières historiques*, ed. II, București, 1941.

Oricine observă atent realitățile, sub unghi demografic, etnic, istoric, își dă seama că nu exista nici un temei legitim de revendicare a Basarabiei la 1812, când țarul Alexandru I s-a înstăpânit asupra Moldovei dintre Nistru și Prut, după ce și-o dorise până la Siret sau chiar până la Carpați¹⁷.

Politica demografică a Rusiei în zonă e tocmai de aceea revelatoare. Ea a înlesnit o penetrație masivă de elemente alogene, determinând schimbări sensibile în plan etnocultural. O statistică din 1862 arăta de pildă că moldovenii reprezentau încă 68,5% din populație, procent ce se va diminua, fără să schimbe însă dramatic raportul dintre majoritatea românească și minoritarii de diverse etnii¹⁸. Românii domină și astăzi numeric, în zona rurală, dar s-au împușinat sensibil la orașe, fenomen ce continuă sub ochii noștri, ca efect al unei politici de stat bine ținute¹⁹.

Studiate în plan demografic, cultural, politic, instituțional, seriile invocate mai sus denotă o anume convergență, cu toate că între un plan și altul se pot sesiza deosebiri sensibile. Demografic, românii au rezistat bine mult timp. Cultural, ei au fost ținuți în inferioritate, fără așezăminte competitive și fără motivații de ordin superior. Politic, ei au rămas marginali până nu demult, pe seama unei strategii care îi avantaja mereu pe alogeni. Sunt probleme pe care studiosii din științele umaniste le-au cercetat destul de intens, mai cu seamă în perioada interbelică și în ultimele două decenii, cu rezultate ce vădesc o bună cunoaștere evolutivă și o clară tendință de sincronizare cu realitățile externe.

Secolul XX a debutat în spațiul românesc cu manifestări jubiliare²⁰, la patru decenii de domnie a regelui Carol, dar și cu mari convulsii sociale, proiecte de reformă, agitații politice. Războaiele balcanice au pus România în situația de a juca rolul mediatorului, în faza ultimă, ceea ce părea să-i asigure o bună poziție în zonă. N-a fost tocmai așa, fiindcă o nouă criză avea să apară curând, tot în Balcani, pentru a cuprinde Europa și o bună parte din restul lumii. În ce-i privește pe români, numai o parte din ei dispuneau de o statalitate proprie, cu o capitală spre care se îndreptau speranțele iredentiste²¹.

La 1914, când lumea era cuprinsă de convulsiile marelui război, tânărul G.I. Brătianu era de părere că „unitatea românească nu s-ar putea împlini decât prin dezmembrarea simultană a Austro-Ungariei și a Rusiei”²². Așa s-a și întâmplat, la finele conflagrației, numai că în ordinea inversă. Războiul și revoluția rusă au grăbit un proces care avea loc de mai multă vreme, discret, după cum reiese din analiza factuală a documentelor, începând chiar cu anexarea provinciei, timp de un secol²³. Se întâmpla în Basarabia un fenomen analog cu evoluțiile etnoculturale și politice din

¹⁷ Cf. P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional, 1806-1920*, Albatros, București, 1993, *passim*.

¹⁸ Gh. I. Brătianu, *La Bessarabie, Droits nationaux et historiques*, București, 1943, pp. 77-78.

¹⁹ Cf. I. Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002*, București-Chișinău, 2002.

²⁰ A. D. Xenopol, *Națiunea română*, București, 1999, pp. 189-196: Expoziția și ideea unității naționale.

²¹ Cf. S. Neagoe, *Istoria unirii românilor, II. De la Cuza Vodă – Întemeietorul la Ferdinand I Întregitorul*, București, 1993.

²² Gh. I. Brătianu, *La Bessarabie...*, 1943, p. 127 (ed. rom., 2004, p. 123).

²³ Cf. *ibidem*, 2004, pp. 117-148.

alte zone ale imperiului rus și chiar din afara acestuia, îndeosebi la intersecția cu celelalte imperii. În ultimii ani, pe fundalul unor mutații mai ample, mișcările novatoare, uneori cu specific revoluționar, au sporit ca intensitate, impunând un ritm mai intens schimbărilor. Ziarul *Cuvânt moldovenesc* recomanda, la 22 martie 1917, pilda letonilor ca fiind demnă de urmat. Autonomia provinciei era primul deziderat, inclus deja în programul „partidului național moldovenesc”, la 3 aprilie, în timp ce românii din zona Odesei insistau pentru folosirea limbii lor în biserică, iar diverse categorii socio-profesionale (învățători, preoți, militari etc.) căutau forme de a-și apăra interesele specifice²⁴. Veleitățile ucrainene de dominare a zonei nistro-prutene par să fi stimulat voința centrifugală a românilor basarabeni²⁵. Ei și-au proclamat autonomia, apoi independența, iar la 27 martie 1918 unirea cu patria-mamă. Sovietele, reprezentate de C. Rakovsky, n-au recunoscut acest ultim pas, inițiind tot felul de provocări la graniță, în timp ce dinspre vest se încerca, prin guvernul de la Budapesta, condus de Bela Kun, o acțiune *manu militari* contra unității de stat românești²⁶. Se cunosc împrejurările care au permis evitarea aceluia dezastru, consemnat de altfel în tratatul preliminar de pace de la Buftea (20 februarie 1918), tratat nepus în aplicare și depășit iute de evenimente. Pe când la București se mai duceau tratative cu Puterile Centrale, Sfatul Țării vota, la Chișinău, pe 27 martie, unirea Basarabiei cu țara-mamă, gest pe care Regele Ferdinand îl saluta numaidecât ca pe o solemnă afirmare a sentimentului național. La 9 aprilie, șeful statului semna decretul de rigoare, urmat de unele măsuri legislative și de acțiuni consensuale pe linia unității de stat.

Tulburător în sine, momentul basarabean al întregirii, înlesnit de criza creată de revoluția rusă, era rezultatul unui proces istoric, cu determinări multiple și complexe, imposibil de analizat momentan. Trebuie spus numai că ceea ce a putut părea efectul unui context internațional s-a înfiripat la conjuncția multor factori, prevalentă fiind dimensiunea internă, democratică, a procesului²⁷. Sfatul Țării a dat expresie, la 27 martie 1918, dorinței colective de unitate, ca premisă a unui nou statut geopolitic. *Hotărârea de Unire*, adoptată la Chișinău, preconiza în același timp o suită de reforme, cele mai radicale la momentul respectiv.

În Bucovina, mișcarea națională a prins contur treptat, precizându-se tot mai mult spre finele războiului, pe fondul crizei extinse din zonă și al marilor mutații geopolitice de pe continent. Ucrainenii au încercat și aici să se impună pe seama majorității românești, dar au fost ținuți la respect, cum se spune, de o divizie trimisă de guvernul român pentru a menține ordinea. La 15/28 noiembrie, Congresul Național, reunit din inițiativa lui I. Flondor, la Cernăuți, proclama unirea necondiționată cu România²⁸. Era încă un pas pe linia desăvârșirii unității statale. Fără să mai reprezinte o entitate politică, Moldova se refăcea în hotarele ei dinainte de 1775, dar numai pentru a se topi, așa-zicând, în ce avea să fie, de la 1 decembrie 1918, România Mare.

²⁴ *Ibidem*, p. 126.

²⁵ *Ibidem*, pp. 128-129.

²⁶ *Idem*, *Acțiunea politică și militară a României în 1919*, București, 1939, 2001.

²⁷ Cf. V. Enea, *Procesul democratic al Unirii Basarabiei cu România*, în vol. *Românii din afara granițelor țării. 90 de ani de la întregirea Regatului România*, Iași, 2008, pp. 53-59.

²⁸ Gh. I. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucarest, 1943, p. 296.

Ceea ce multă vreme fusese numai idee, proiect, aspirație devenea, ca prin miracol²⁹, o realitate susceptibilă de controverse, una pe care clasa politică a știut să o impună și la masa tratativelor, în cadrul „sistemului de la Versailles”³⁰.

Consumate la distanță de opt luni, în dramaticul an 1918, cele două momente comportă desigur analogii, fiindcă țin de același proces istoric al unității românești, însă și unele deosebiri, dată fiind apartenența Bucovinei și a Basarabiei la imperii diferite. Ion Nistor, care a scris câte o sinteză pentru fiecare din aceste provincii³¹, a putut sesiza, la timpul său, asemănări și diferențe, urmat de alți specialiști care au adâncit problematica.

Trebuie spus că mai toți istoricii de seamă din corpul academic, de la Xenopol și Iorga la Nistor și Brătianu, de la I. Lupaș la P. Cernovodeanu, s-au ocupat și de Basarabia, în cadrul „chestiunii orientale” sau ca segment organic al Moldovei istorice, segment a cărui dramă se desfășoară încă sub ochii noștri. E un motiv în plus să vedem în solemnitatea de azi și un gest solidar, care obligă la noi inițiative consonante, spre a lumina societatea, îndeosebi clasa politică, despre situația reală a românilor din diasporă. Istoricii de anvergură, s-a putut vedea, au fost totodată și apărători ai cauzei naționale. Moartea lui N. Iorga (1940) nu e străină de acest fapt, ca și aceea a lui Al. Lapedatu, stins după gratii, la Sighet (1954), acolo unde și G. Brătianu a plătit cu viața, la 23 aprilie 1953, refuzul de a retracta ceea ce scrisese despre drepturile noastre naționale și istorice din Basarabia³².

Drama istoriei – strâns legată de aceea a slujitorilor ei, pe calea scrisului, dar și a activismului politic – avea să continue însă în zilele noastre, sesizată adesea și de specialiști notorii din afara arealului românesc³³. Însă istoricii basarabeni înșiși s-au ostenit, în condiții nespuse de vitrege, să repună adevărul în drepturi, ca militanți într-un lung „război identitar”³⁴. Militantismul lor e totodată civic și cognitiv³⁵.

Timpul ce s-a scurs de la gestul unificator, realizat de români în 1918, în jurul statului național extracarpatin, alcătuit cu șase decenii în urmă și ajuns independent la 1878, timpul acesta, plin de semnificații istorice, invită mereu la regândirea duratei românești pe linia ideii naționale și a vicisitudinilor ei³⁶.

Academia Română. Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie, s. IV, t. XXXIII, 2008/2009, București, 2011, p. 87-92.

²⁹ *Ibidem*, p. 298.

³⁰ *Ibidem*, pp. 299-325.

³¹ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991; *Istoria Basarabiei*, București, 1991.

³² M. G. Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu: enigma morții sale*, București, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 25-33; I. Pruteanu-Isăcescu, *Gheorghe I. Brătianu, martir al cauzei naționale românești, în România din afara granițelor țării, Iași-Chișinău: legături istorice*, Iași, 2008, pp. 195-206.

³³ J. Nouzille, *Moldova: istoria tragică a unei regiuni europene*, Chișinău, 2005.

³⁴ A. Petrencu, *În serviciul zeiței Clio*, Chișinău, 2001; I. Țurcanu, *Istoricitatea istoriografiei. Observații asupra scrisului istoric basarabean*, Chișinău, 2004; I. Varta, *Istoria integrată în versiune comunistă. Radiografia unui război identitar*, Chișinău, 2007.

³⁵ Cf. A. Zub, „*Istoria integrată*” și drama Basarabiei, în *Convorbiri literare*, CXLII, 4, apr. 2008, pp. 20-23.

³⁶ Cf. N. Iorga, *Conferințe. Ideea unității românești*, ed. Ș. Lemny și R. Rotaru, București, 1987.